

Ühe (suure) kultuurinarratiivi saatus: Noor-Eesti¹*Rein Veidemann*

Kui rääkida või kirjutada kellegi või millegi saatusest, siis tuleb ilmselt alustada lõpust. Kellegi lõpp on selge – see on surm – ja seega tähendab kellegi saatusest kõnelemine elu fikseerimist looks ja sellele loole hinnangu andmist. Juri Lotman on väitnud „Kultuuris ja plahvatuses”, ise-loomuliku pealkirjaga artiklis „Lõpp! Kui kõlav sõna!”, et „millel ei ole lõppu, sellel ei ole ka tähendust” (Lotman 2001: 181). Kõige elavaga ongi lihtne: tähendus ilmneb (kui ilmneb!) *post mortem*. Inimsaatused avanevad epiloogides ja epitaafides. Iga tähenduslikuks osutunud elulugu on ühtlasi epitaaf.

Keerulisem on olukord lugude endiga, mis meenutavad verbaalseid paisuvaid universumeid. Ajaloo, sh Noor-Eesti loo paradoksaalsus väljendub selle kahepoolses lõpetamatuses, avatuses nii minevikule kui ka tulevikule. See tuleneb tegelikkuses toimunu üleminekust fiktsionaalsusesse (jutustusse). Fiktsionaalsuses omakorda jaguneb jutustamisakt kaheks. See võib olla autori jutustatud faktuaalne narratiiv, milles autor väljendab oma usku toimumusse, või autori väljamõeldud jutustaja narratiiv, mis on kujutusakti väljendus (Sutrop 1996: 303). Noor-Eesti narratiivi kujunemisloos on olnud nii faktuaalset narratiivi (Noor-Eesti kaasaegsete kirjutised Noor-Eestist, Noor-Eesti vahetu retseptioon) kui ka fiktsionaalsust, mille hulka võib juba arvata mälestused Noor-Eestist, sest mäletamise puhul projitseerib autor oma suhte minevikku. Autor-mäletaja on siis otsekui tegelaskuju narratiivis.

Narratiivi, st mingi ajaloo jutustamisviisi kinnistudes põimuvad aga faktuaalne ja fiktsionaalne jutustus. Selle taustaks on tõsiasi, millest lähtub ka narratoloogia, et ” [---] inimkogemus ja mälu organiseeruvad narratiivi vormis. Tegelikkus vormub narratiivideks, tegelikkus on tajutat narratiivisena – loona, mis aga on vormitud teatud viisil, teatud vahendite (näiteks keele) kaudu.” (Annus 2002: 62.) Marcel Danesi ja Paul Perron on nimetanud seda „narratiivseks instinktiksi”, mis on osa *Homo culturalis*'e põhilaadist (Danesi, Perron 2005: 226).

Ühest otsast niisiis tiheneb ajalugu müüdiks (vrd antiik- ja kristlik mütoloogia), teisest otsast hõreneb, hajub erinevatesse tõlgendustesse. Ajalugu on alati aja lood. Ajakujutusest saab tekst, mida loetakse, lugemine ise on teksti ajastamine (vastuvõtjas uue ajakujutuse vormimine) (Veidemann 2002: 27). Arutlusele võib ju panna efektse pealkirja „Ajaloo lõpp?”, nagu seda tegi 1989. aastal küsimärgiga varustatult artiklis ning hiljem 1992. aastal raamatuks edasi arendatult Francis Fukuyama.

Prantsuse-vene filosoofi Alexandre Kojève'i Hegeli prohvetlikkust ülistavat uskumust jagades oletas ta, et ajalugu tõestab lõpuks ise oma ratsionaalsust ja et ajaloo eesmärk kehastubki

---

¹ Artikkel on kirjutatud ETF grandii nr 6521 „Tsenter ja perifeeria eesti (kirjandus)kultuuris” egiidi all.

liberaalse demokraatia idees, arengumustris ning inimkonna homogeniseerumises majandusliku arengu tulemusel (Fukuyama 2002: 362). Kuid pärast 2001. aasta 11. septembri terrorirünnakut Ameerika Ühendriikidele on ta möönnud ajaloo kestmist veel pikaks ajaks, mille tunnusteks on tsivilisatsioonide kokkupõrked (vt Huntington 1997) ja rahvusriikluse osatähtsuse uus kasv (vt Fukuyama 2004).

Ometi vajatakse „lõpu” kategooriat ka ajaloo protsesside kirjelduses ja nende tähenduslikkuse eritlemisel. See tuleneb inimesi ja inimühiskonda iseloomustavast eksistentsiaalsest vajadusest eesmärgistada ja mõtestada oma tegevust, aga ka sellest – taas kord Juri Lotmanile viidates –, et surm on „kultuuri universaalkeel” (Lotman 2001: 186). Ajaloos kujutavad „lõpud” endast „mittediskreetse ruumi segmenteerimist” (samas, 181). Tähenduse tuletamiseks ja protsessi mõistmiseks me lihtsalt peame kas või tinglikult seesuguseid lõppe konstrueerima. Hasso Krulli parafraseerides: mitte ainult eesti kultuur ei ole katkestuse kultuur (Krull 1996: 7), vaid narratiivses plaanis (jutustusena) on seda iga kultuur. Enne Noor-Eesti narratiivi n-ö tingliku lõpu käsitlemist olgu täheldatud veel see, mida nimetan auto- ja mida metanarratiiviks.

Nii nagu tekstiteoorias², nii võib ka kultuurisemiootikas, mis tunnistab narratiivi ja teksti samakujulisust,³ narratiive liigitada vastavalt tekke- ning toimeprotsessile (sõltuvalt vaatepunktist, suunatusest, funktsioonist jms) auto- ja metanarratiivideks. Autonarratiivi lihtsaimaks näiteks on autobiograafia ehk eluloojutustus, mis põhineb „autobiograafilisel paktil” (Lejeune 1989: 3–30), mille jutustuse protagonist sõlmib lugeja (*resp* kogukonna, grupi, ühiskonna) ja iseenda vahel. Selle kokkuleppe eesmärgiks on identiteediloome, jutustaja erilisuse esiletoomine ning signatuuri austamine (Lejeune 1989: 14). Eriti just viimati mainitu omab tähtsust Noor-Eesti autonarratiivis. Metanarratiiv on aga defineeritav kui jutustamise mudel, mis, nagu metatekst, võib olla ilmne või varjatud, soostuv või poleemiline (Torop 1999: 35).

Noor-Eestit kui kultuurinarratiivi puudutava katkestuse, et mitte öelda „lõpu” arvan leidnud olevat 2005. aastal – niisiis sajand hiljem Noor-Eesti enda sünnist. Viitan siinkohal Tiit Hennoste ettekandele Noor-Eesti juubelikonverentsil Tallinnas ja selle äratrükile Eesti Ekspressis pealkirjaga „Noor-Eesti – lõpetamata enesekoloniseerimisprojekt” (Hennoste 2005a). Nagu Hennoste teesid konverentsile „Noor-Eesti kümme aastat II: ideaalid, esteetika ja tähendus” osutavad, oli tegevust asjaomase käsitluse esimese osaga (Hennoste 2007a: 26). Järgnevalt on seda arendatud „enesekoloniaalse mõtteviisi” eritlemise suunas, mille tulemuseks oli normikeskse kultuurimudeli kehtestamine noor-estlaste poolt (samas).

„Koloniaalkultuuri mudel sobib ehmatavalt hästi kokku nooreestlaste arusaamadega. Ta sobib europotsentrismiga, euroopalike väärtuste universaalsusega, eurooplaseks saamise ideaaliga laenamise

---

2 Olgu siinkohal viidatud kas või näiteks Anton Popoviči ja Gérard Genette'i töödele (Popovič 1976, Genette 1992, 1997). Anton Popoviči metatekstide teooriasse on põhjaliku sissevaate teinud Peeter Torop (1999: 27–41).

3 Jüri Lotmani järgi: „Tekst on alati kellegi loodud, ta on toimunud sündmuse tõlge mingisse keelde” (Lotman 1999: 125).

kaudu, omakultuuri arenematus ja kõrvaleviskamise ideega, kultuurikandja kõrge ja kaugel isakuju rolliga,” väidab Hennoste väljakutsuvalt, heites varju 20. sajandi eesti kultuuri peajoont mõjutanud diskursusele (Hennoste 2007a). Oluline näib olevat rõhutada, et Noor-Eesti kultuuriliikumine saab eestlaste „enesekolonisatsiooni” tiitli postmodernismi kontekstis, sest nii nagu postmodernism keskendus tekstide dekonstruktsioonile, kultuuri dekanoniseerimisele, siirete, jälgede, erinevuste registreerimisele, nii on samal ajal, 1980. aastate lõpus jõudu kogunud postkolonialistlik kirjandus- ja kultuurikäsitlus uurinud koloniaaldiskursuse ja kultuuriimperialismi avaldusi ning omakorda nende avalduste postkoloniaalseid jälgi. Pole raske märgata, et postkolonialismi teooria on ühtlasi üks viis oponeerida modernismile ja seda saatvatele „suurtele narratiividele”, sest modernism kujutas endast kapitalistliku ühiskonna „korrastumisprotsessi”. mille sisuks oli riikide laienemine kolooniate arvel ning nende majanduslik-poliitiline kontroll (Sevänen 1998: 206).

Tõsi, seesugust impeeriumide teket ja laienemist võib täheldada ka varasematel ajastutel, antiigis ja keskajal, ent seda on siis käsitletud vallutustena, invasioonina, veelgi varem rahvaste rändena. Olen Andrei Hvostovi „Mõttelise Eesti” Euroopa paisumisprotsessi kirjeldusest (Hvostov 1999: 38) inspireerituna iseloomustanud Eesti alade annekteerimist Saksa ordu poolt 13. sajandi esimestel kümnenditel metafoorselt Euroopa esimese laienemisfaasi ja Eesti „igavese taastulekuna” (Veidemann 2001: 103). Küsimus ongi selles, kas taanlaste ja sakslaste vallutusretked Eesti aladel 12/13. sajandil, sakslaste kinnistumine siin järgnevas seitsmesajaks aastaks on käsitletav kolonisatsioonina. Ilmar Talve on „Eesti kultuuriloos” (2004) läbivalt kasutanud „vallutamise-allutamise” ja sellele vastanduvat „muistse vabadusvõitluse” ning järgnevat „eestlaste alistumise ja vastupanu” diskursust. Võimalik, et viimaste teooriate valgus tuleks eesti kultuuriloos tõepoolest kõneks võtta Saksa ja Vene kolonisatsioon, mis annab kogu senisele ajalookäsitlusele ambivalentsema värvingu.

Edward W. Said, üks postkolonialismi silmapaistvaid teoreetikuid, kelle 1991. aastal ilmunud teose „Orientalism” kandvaks ideeks on Ida-kujutluse konstrueeritus Lääne mõtlemise stereotüüpide ja ideoloogiate poolt, osutab selle valgus vajadusele ühtlasi ümber vaadata ka „maailmakirjanduse” kontseptsioon. Komparativistid peaksid rohkem keskenduma lääne kultuurile kui kontrapunktile. See, mida siiani ollakse nimetanud *intertekstuaalsuseks*, on tegelikkuses osutunud sageli „impeeriumi-poolseks kultuuri interpellatsiooniks”, katkestavaks vahelekõneks (Said 1997: 292).

Tõenäoliselt paistab ka Noor-Eesti europotsentrism seesuguse kultuuri interpellatsioonina, mida Hennoste omakorda käsitleb kui hübriidsust. Intertekstuaalsus, mille üheks alusepanijaks on õigusega peetud Mihhail Bahtini (Allen 2005: 10), osutab mistahes kultuuri dialoogilisele põhjale kui „omaene sõna väikese maailma” ja „võõraste sõnade tohutu piirideta maailma” vastastikusele suhtele (Bahtin 1987: 237). Seda tunnistades kujutavad nii „katkestav vahekõne” kui ka hübriidsus endast intertekstuaalsuse erijuhtu.

Siiski tuleks Hennoste väidetud „nooreestlaste enesekoloniseerimises” näha tõsist väljakutset Noor-Eesti narratiivi varasematele kihistustele, et mitte öelda Noor-Eesti müüdi murdmist. Selle valguses vajaks ilmselt ümber hindamist ka Noor-Eesti kui „plahvatus nii eesti kultuuri enda kui ka

maailmakultuuri (sh maailmakirjanduse) retseptiooni mõttes”, millisena olen ise sõandanud Noor-Eesti kultuuriliikumist iseloomustada (Veidemann 2005: 866). Hennoste osutab oma käsitlusega, et nooreestlikul diskursiivsel pöördel oli oma hind – selleks oli kopeerimine ja tõeliselt uut loova minetamine (Hennoste 2005). Muidugi võib sellele vastu seada Jaan Unduski maksimumiks lihvitud järelduse: „Kultuur on alati laen, kuid laen, mida võetakse vaid ümberkehastumise hinnaga” (Undusk 2005). Noor-Eesti narratiivi põhjaks sobikski siis eesti kultuuriline ümberkehastumine. Euroopa kultuuri kriitikavaba kopeerimine, mis „enesekolonisatsiooni” mõistet sisustab, polnud siiski domineeriv ei Noor- Eesti kultuuriliikumises ega seda saatvas narratiivis. Kahtlusi euroopaliiku tsivilisatsiooni tuleviku suhtes väljendasid mitmed Noor-Eesti osalised Friedrich von Strykist Friedebert Tuglase ja Anton Hansen Tammsaareni, aga ka Noor-Eesti peaideoloog Gustav Suitsi ise (Andresen 1979: 178–179). Suitsu loomingulisel kõrgajal, mis jääb 1910. ja 1920. aastate alguse vahele, kujuneb hilisemas loomingu valitsema pääsev apokalüpsise ja kultuuriskepsise motiivistik (Andresen 1983: 114–115).

Noor-Eesti uuenduslikkuse ja algupärasuse seab kahtluse alla Toomas Liiv – tõsi küll, ironiliselt Hennoste demütologiseerimisele sekundeeriv – väites, et Noor-Eesti „tundub olevat puhtalt XIX sajandi kraam” (Liiv 2005: 757). Noor-Eestit „laenulikeks vaimuparunluseks” nimetav Liiv pakub koguni, et nooreestlased võisid usurpeerida 19. sajandi „õige nooreestluse”, mille juhtideks olid Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt (Liiv 2005: 757).

Hennoste ja Liivi Noor-Eesti tõlgendused annavad niisiis põhjust 21. sajandi algul kõnelda Noor-Eesti narratiivi lagunemisest. Kuid argumente selleks võib ammutada narratiivist endastki. Eeskätt Tuglasele viidates rõhutab Hennoste, et „suhtumises rahvakultuuri ja senisesse talupojakesksesse kultuuri esindavad nooreestlased selgelt üleolevat ja negatiivset kolonialistlikult elitistlikku suhtumist” (Hennoste 2005a).

Toomas Liiv viitab Eduard Vildele, kes oli konstrueerinud Noor-Eesti võimaliku tõlgendusena näidendi „Tabamata ime” (1912). „Tema [Vilde] meelest oli rühmituse näol tegemist lihtsalt tabamata-ime-juhtumiga – mis igatahes on tänapäevalgi täiesti arvestatav seletus,” arwab Liiv (2005: 756). Kriitilist lähenemist Noor-Eestile esindavat Liivi meelest ka Mihkel Kampmaa, kes 1936. aastal ilmunud „Eesti kirjandusloo peajoonte” neljandas jaos heidab Noor-Eestile ette seda, et uusromantikud ei „tutvustanud Eestit Euroopa ülesehitavate vaimuvooludega” (Kampmaa 1936: 31). Liiv lisab veel ka Suitsu enda skeptilise repliigi Noor-Eesti kümne aastase tegevuse kokkuvõttest: „Meie illusioonide kokkuvõtteks kujunes hüüdsõna: „Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!” (Suits 2002a: 70). Liivi meelest olevat Noor-Eesti näol tegemist hoopis 19. sajandi nähtusega, mis ajendab küsima, kas tegemist polevat hoopis „rahvusideoloogilise arengupeatusega” (Liiv 2005: 757).

Noor-Eesti „dekadentlusest” sai sõjajärgse nõukogude okupatsiooni ehk Eesti NSV (või peaks postkoloniaalse lähenemise kontekstis ütleva „uue Vene kolonisatsiooni”?) aastakümnetel poliitilise stigmatiseerimise vahend. Tegemist ei olnud mitte niivõrd demütologiseerimise katsega, millisena kehastub 21. sajandi algul Liivi Noor-Eesti käsitlus, vaid (kirjandus)poliitilise narratiivi

kehtestamisega. Ehedal kujul ilmnis see näiteks 1953. aastal (impressumis 1954) ilmunud Endel Sõgla „Eesti kirjanduse ajaloo” koolidele (vt Sõgel 1953). See on ootuspärane, kuna kirjandust käsitleti nõukogulikus paradigmas poliitilise võitlusvahendina, kirjandusajalugu, sh Noor-Eesti lugu, seati aga kopeerima või illustreerima poliitilise võitluse ajalugu (Veidemann 1996: 253).

Ühtlasi tähistab see periood Noor-Eesti narratiivi lahknemist. Paguluses jätkub ja isegi võimendub Noor-Eesti apoloogia, peetagu silmas kas või Karl Ristikivi „Eesti kirjanduse lugu” (vt Ristikivi 1954) milles ka tema, nagu Noor-Eesti ideoloog Suits (2002b: 123), loeb tõelise eesti ilukirjanduse alguseks Kristian Jaak Petersoni luulet (Ristikivi 1954: 15).⁴ Nõukogude Eestis on aga nooreestilik maailma avatust ja uue avastamist manifesteeriv ühiskonna- ja kultuurikaanon määratud sisepagulusse, kust see imbub avalikkusesse 1960. aastate vahetusel eesti luulepilti revolutsioneerivalt mõjutanud Ain Kaalepi, Jaan Krossi ja Ellen Niidu loominguga. Aga seegi pole paraku vahetu käesirutus 20. sajandi algusesse, vaid nooreestlaste mantlipärijate, arbuute taotluste ja kogemuse üleskorjamine ja eksplikatsioon (Väljataga 2005: 545, 549). Krossi seob Noor-Eesti narratiiviga seesama Suitsu ja Ristikivi ühendav, aga ülepea nooreestilikku traditsiooni võimendav ühine keskliige – Kristian Jaak Peterson. Kross nimetab teda eesti esimeseks kultuuri-revolutsionääriks (Kross 1976: 17). Krossi iseloomustus Petersonile kui rahvuslikule isiksusele on tähelepanuväärne nii Noor-Eesti narratiivi seisukohast – milles olulisele kohale tõuseb n-ö avatud rahvuslus – kui ka 21. sajandi alguse Eesti „ühtaegu eelmodernse kui modernse rahvusluse” (Vetik 2007: 128) kontekstis.

„Mida mõistetakse käesolevas rahvusliku isiksuse all?” küsib Kross „Vahelugemistes” ja vastab: „Isikut, kes on teadlik oma rahvuses, kes oma kuuluvust sellesse avalikult tunnistab ning peab seda väärtuseks – ometi jäädes kaugemale rahvusfetišismist; väljakujunenud ja küpset isikut, kes selle teadlikkuse alusel talle sobivate ja käepäraste vahenditega võitleb rahvusliku ülekohtu vastu – ometi jäädes kaugemale šovinismist” (Kross 1976: 12). Ootuspäraselt viitab Kross Petersoniga seoses ka Suitsule, kes Petersoni rahvusliku isiksuse tasakaalustatuse ja eneseväärikuse alusena on näinud „usku enese, oma rahva ja keele tuleviku sisse” (Kross 1976: 13).

Noor-Eesti narratiivi ühe ankruna näib Peterson, kelle isiksuslik kirkus, valgustuslik haare, „hele elujaatus” ja üleolek „kodukoostud eelarvamuste väiklusest” (Kross 1976: 13) tundub olevat olnud sedavõrd suureks eeskujuks, et lühiromaanis „Taevakivi” on Kross valanud tema kuju komeedi metafoori. Krossi Petersoni-kujutlust peab Jaan Undusk ületamatuks. „Ükski boheemlane ei ole inimese sihitule vabadusemõnule nii hästi pihta saanud, kui Sina näiteks oma Kristian Jaaguga „Taevakivis””, kirjutab Undusk pöördumises Krossi poole (Undusk 2005b: 228).

Murrangulisus, ideaali-ihalus ja mässuvaim Noor-Eesti narratiivis, sh Suitsu poliitiline vasak-

4 Suits ja tema jälgedes Karl Ristikivi nägid „eestluse kui ajaloolis-poeetilise ideoloogia” (Undusk 2000: 17) ning eesti kunstluule rajajat Kristian Jaak Petersonis (1801–1822) Noor-Eesti eelkäijat. Võib öelda, et Noor-Eesti narratiivis oli Peterson vaimse iseseisvuse ja kultuuri-revolutsioonilisuse eeskujuks. Suits nimetab Petersoni otsesõnu esimeseks „noor-eestlaseks” *par excellence* (Suits 2002b: 123).

poolsus on võimaldanud seda ära kasutada Nõukogude Eesti võimu- ja kultuuridiskursuses. Võiks nentida, et tegemist on samasuguse ideoloogilise usurpatsiooniga, milles Toomas Liiv kahtlustab nooreestlasi endid (Liiv 2005: 756–757). Kujukaks näiteks on Endel Sõgla, eesti kirjandusloo nõukogudeaegse „ülemvalvuri” mahukas, luulekogust tervelt viiendikku hõlmav ja ideoloogilist paikapanemist teeniv saatesõna 1959. aastal ilmunud Suitsu „Luuletuste”. Tegemist oli ühelt poolt nooreestlaste legitimeerimisaktiga – pagulusse sunnitud põlvkonna esindajate „ametliku” lülitusega kodu-Eesti kirjandusteadvusse. Teisalt oli see nooreestluse tõmbamine poliitilisele liis-tule. Sõgla käsituses seisnes Suitsu traagika ebakindluses ja kolmanda tee otsimises (Sõgel 1959: 73), maailmaparanduses „vaimumõokade” abil (Sõgel 1959: 10–11). Mõistetavalt hinnatakse siis kõrgelt Suitsu „Elu tuld” (1905), mis „teenis uut kevadet kuulutava paatosega revolutsiooni huve”, samal ajal kui luulekogus „Kõik on kokku unenägu” (1922) nähakse ummikut („mis kajastab üldse väikekodanliku demokratismi pankroteerumist”) ja põgenemist abstraktsesse humanismi (Sõgel 1959: 51).

Suitsu skeptilist eluhoiakut ja ühiskonnakriitikat kasutatakse õigustusena tema kuulumisele ka Nõukogude Eesti kirjanduskaanonisse: Suitsu olevat Saksa fašismi ja selle agentuuri, Eesti vap-side vastu, „ta on otsustavalt kirjanduse fašiseerimispoliitika ning marurahvuslike avalduste vastu” (Sõgel 1959: 63). Sõgla nägemuses oli Suitsu näol tegemist eksinuga, kes ometi väärts kõrget kohta eesti luuleloos. 1969. aastal ilmunud „Eesti kirjanduse ajaloo” III köites, kus Sõgel on Aadu Säärtsa kõrval Suitsu-peatüki kaasautoriks, näemegi Suitsu isiku- ja luuletajaportreed märksa tasakaalustatumal kujul. Samas esitatud ülevaade Noor-Eestist (Lehte Tavel, Aarne Vinkel) on üpris lähedane kanoonilisele kujutlusele Noor-Eestist, nii nagu see vormus 1930. aastatel (EKA 1969: 59–65; 339–389).

Kui Sõgla saatesõnast Suitsu luulekogule redutseerida kogu ajastuomane retooriline arsenal, siis jääb siiski sõelale ka üht-teist Noor-Eesti varasemale narratiivile iseloomulikku: novaatorlus, vaimusuurus, pöördelisus, kunsti ja kirjanduse sotsiaalsus. See annab omakorda põhjust iseloo-mustada Noor-Eesti narratiivi nõukogude kirjanduskäsitluses kui vastandlikke tõlgenduskoode kasutavat kommunikatsiooniviisi: erinevatele kirjanduslikele ja poliitilistele ring- ning kogukonda-dele oli Noor-Eesti nii inspiratsiooni kui ka poliitilise „tõrjemaagia” allikaks. 1960. aastate lõpust alates ja läbivalt 1970. aastatel omandab Noor-Eesti narratiiv peamiselt tänu Nigol Andreseni käsitlustele sügavama mõõtkava (vt Andresen 1979, 1983).

Ent Noor-Eesti narratiivi kogu oma müütilises suurus ja hiilguses esitas kauniil Tuglas oma 1915. aasta suvel kirjutatud autoretseptiivses (*resp.* autonarratiivses) essees „Noor-Eesti 1903–1905”, mis oli pühendatud liikumise 10. aastapäevale. „Oleme talle [eesti kirjandusele] muretse-nud hinnalisemaid aineid, peenemaid vorme. Oleme talle arhitektoonilisi seadusi õpetanud. Oleme eesti vaimuelu fassaadi omapoolt peenendanud ja suursugustanud,” loetleb Tuglas Noor-Eesti tee-neid (Tuglas 1918: 22). Sama, 1915. aasta sügisel kirjutab Tuglas ka „Kriitilise intermezzo”, kus ta vaimustunult jälgendab Nietzsche: „Luu müüte – see on kõige kõrgem” (Tuglas 1919: 29).

Noor-Eesti müüdistumisele, sellele seisundile, mida võiks nimetada ka metanarratiiviks,

modeljutustuseks, aitasid kaasa liikumises endas osalejate vastastikused komplimendid – tüüpiline kollektiivse identiteedi loomisele. Näiteks võiks tuua Suitsu apoloogilise luuletuse „Friedebert Tuglas” 1908. aastast (Suits 1992: 137) ja ülal viidatud Tuglase kummarduse Suitsule, milles Suitsu kujutatakse hüpnootiliselt mõjuva isikuna (Tuglas 1918: 18). „Sääl tuli Tuglas”, pöördub Suits oma luuletuses Tuglase otseku messia poole, pöördumise taustaks kaht noort kirjandusse tungijast romantikut ühendav sõprustunne (Andresen 1979: 7).

Kuid sama tähtsaks tuleb pidada ka tõika, et Noor-Eesti „nii kultuuriliikumisenä kui ka kirjandusliku ja kunstilise loomunguna arenes uue kümnendi [1910. aastate] alguses kiiremini kui eesti ühiskond üldiselt” (Andresen 1979: 176–177). Linnastuv eesti rahvas, kes 20. sajandi algul sattus kommunikatiivsuse seisukohast täiesti uude olukorda (arenesid telegraaf, telefon, raudteevõrgustik, üha enam diferentseerus ajakirjandusväli), ei saanudki Noor-Eesti programmi võtta teisiti kui müütilise ette kuulutusena. Sest algusaastatel oli Noor-Eesti kultuuriliikumine eeskätt „urbaniseeritud Euroopa kultuuri omandamine” (Andresen 1979: 178), mis hiljem laienes loovuse, humanismi ja isikuvabaduse narratiiviks.

Epp Annuse andmeil on narratoloogia üks rajajaid Gérard Genette pidanud minimaalseimaks narratiiviks seisundit, olukorda fikseerivat verbi (Annus 2002: 27). Kuid see omandab Didier Coste'i käsitluses kommunikatiivsuse siiski narrateemis, s.t lausungis, mis sisaldab predikatiivsust, öeldistäidet, verbi ja subjekti üheaegset laiendit (Coste 1989: 52). Noor-Eesti narrateemis „Olgem eestlased, aga saagem eurooplasteks!” on tegemist üheaegselt nii ennast kehtestava (Hennoste 2005a: 750) kui ka teisi kohustava narrateemiga. See deklareerib korraka nii püsivust kui muutumistahet, nii paratamatut lähtekohta kui sihti, nii lokaalsust kui laiendust, nii rahvuslikku kui geograafilis-kultuurilist identiteeti. Küllap sellest individuaalsust ja universalismi sünteesivast olemusest tulenebki Noor-Eesti narratiivi läbilöögivõime ja elujõulisus, mis hilisemates teisendites ja arendustes olgem-saagem-jäägem teljel on ikka ja jälle tõestanud oma kommunikatiivset (s.t kõnetavat) tähendust.

Nõnda olemegi jõudnud Noor-Eesti narratiivi lätete, algse kehandi juurde. Suvel 1905 ilmunud „Noor-Eesti” I albumit avava manifesti „Noorte püüded” (Noor-Eesti toim 1905) kõrval kuulusid sellesse kehandisse kindlasti ka Suitsu toimetatud kolm „Kiirte” albumit (1901–1902); Suitsu 1905. aastal Helsingis ilmunud, kuid tema aastatel 1900–1904 kirjutatud luulet sisaldav kogu „Elu tuli” (Suits 1905); aga ka Tartu koolide vaheline sümptomaatilise nimega ring Eesti Kõlvaja ning sellele järgnenud Noor-Eesti vahetu eelkäija, kirjanduslik-poliitiline ring Ühisus.

Et „Noor-Eesti” I albumit kavandati tegelikult „Kiirte” IV albumiks, võikski pidada (ülal tsiteeritud Jaan Unduski maksimi meenutades) ühe vaimse laenu esimeseks ümberkehastumiseks. On ju üldise tunnustuse pärvinud arvamus, et nimi *Noor-Eesti* on saanud noorsoomlaste eeskujul, kuigi noorsoomlased ise on mälestustes sidunud 1891. aastal ilmunud „Nuori Suomi” albumi sünni kogemusega, mille osaliseks nad said hoopis Eestis: laulupidu küllastades olevat neile silma hakanud Tartus ilmunud ja Ado Grenzsteini toimetatud kirjanduslik Oleviku Lisaleht, kus oli ära trükitud algupärast ja tõlkekirjandust, aga ka publitsistikat ja luulet (Ivalo 1994: 58–59).

Kuid asjaolu, et nimi *Noor-Eesti* seostub 1830. aastate Euroopaga, revolutsiooniliste salaühingutega Noor-Itaalia, Noor-Poola, Noor-Prantsusmaa, mis omakorda olid koondunud Šveitsis 1834–1836 tegutsenud Noor-Euroopa-nimelisse koondisse, ei kahanda Noor-Eesti narratiivi suveräänsust. Võiks koguni väita, et Noor-Eesti oli Euroopa ümberkehastumine Eestisse ja eurooplaseks saamise loosung rõhutas samas uut, reformitud eestlust.

Ent alustasin artiklit Noor-Eesti narratiivi katkestusest. Kummatigi on meil võimalus näha, kuidas ühes – ja tõenäoliselt mis tahes – katkestuses, s.t ühe suure narratiivi lõpus, avaneb uue niisama suure narratiivi võimalus. Hennoste lõpetab oma Noor-Eesti käsitluse manifestiga: „Olgem eestlased ja olgem eurooplased, aga saagem lõpuks koopiast originaaliks” (Hennoste 2005b: 36).

See tähendab uut pööret: nooreestlaste ekspansiivne eetiline ja esteetiline ideaal ning selle saavutamise tahe suunatakse sissepoole, eesti kultuuri sügavaima olemuse avastamise ja sellel põhinevasse loovusse. Jääb vaid üle küsida, kes on need 21. sajandi Suits, Tuglas, Aavik, Ridala, Linde, kes sellest narrateemist järgmise suure jutustuse aine vormivad?

Kirjandus

- Allen, Graham** 2005. *Intertextuality*. London and New York: Routledge.
- Andresen, Nigol** 1979. „Noor-Eesti” küpsusaastad. – Nigol Andresen, Terendusi. Tallinn: Eesti Raamat, lk 164–181.
- Andresen, Nigol** 1983. Häitsmemees ja hämariklased. Gustav Suitsu luulest 1920-ndate aastate algul. – Nigol Andresen, Suits ja tuli. Tallinn: Eesti Raamat, lk 97–125.
- Annus, Epp** 2002. Kuidas kirjutada aega. (oxymora 5). Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus.
- Bahtin, Mihhail** 1987. Märkmeid 1970–1971 (Katkendeid). – Mihhail Bahtin, Valitud töid. Koost P. Torop. Tallinn: Eesti Raamat, lk 235–239.
- Coste, Didier** 1989. *Narrative as Communication*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Danesi, Marcel, Paul Perron** 2005. *Kultuuride analüüs*. Tallinn: Valgus.
- EKA** 1969 = Eesti kirjanduse ajalugu III. XIX sajandi lõpust 1917. aastani. Toim H. Puhvel. Tallinn: Eesti Raamat.
- Fukuyama, Francis** 2002. *Ajaloo lõpp ja viimane inimene*. Tallinn: Tänapäev.
- Fukuyama, Francis** 2004. *State Building. Governance and World Order in the 21st Century*. New York, Ithaca: Cornell University Press.
- Genette, Gérard** 1992. *The Architext. An Introduction*. Berkeley: University of California Press.
- Genette, Gérard** 1997. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hennoste, Tiit** 2005a. Noor-Eesti – lõpetamata enesekoloniseerimisprojekt. – Eesti Ekspress, 7. juuli.
- Hennoste, Tiit** 2005b. „Noor-Eesti” manifest teiste kirjandusmanifestide taustal. – Looming, nr 5, lk 746–754.
- Hennoste, Tiit** 2007a. Noor-Eesti ja postkolonialism. Teine osa. – Noor-Eesti kümme aastat II: ideaalid, esteetika ja tähendus. Konverents Eesti Kirjandusmuuseumis 24.–25. mail 2007. Teesid. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Hennoste, Tiit** 2007b. Eurooplaseks saamine ja kolonialismi vaim. – Eesti Ekspress, 28. juuni.

- Huntington, Samuel P.** 1997. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Touchstone.
- Hvostov, Andrei** 1999. *Mötteline Eesti*. Tallinn: Vagabund.
- Ivalo, Santeri** 1994. „Nuoren Suomen” syntymismuistoja. – Nuoren Suomen ytimessä: näkökulmianuorsuomalaisuuteen ja Nuori Suomi-albumiin. Toim. T. Mällinen. Helsinki: Helsingin Sanomat, lk 58–61.
- Kampmaa, Mihkel** 1936. *Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.
- Kross, Jaan** 1976. *Esimesest eesti kultuurirevolutsioonärist. – Jaan Kross, Vahelugemised. 2.* Tallinn: Eesti Raamat, lk 8–17.
- Krull, Hasso** 1996. *Katkestuse kultuur*. Tallinn: Vagabund.
- Liiv, Toomas** 2005. Marginaalselt „Noor-Eestist”. – *Looming*, nr 5, lk 755–762.
- Lejeune, Philippe** 1989. *On Autobiography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lotman, Juri** 1999. Jumala tahe või hasartmäng? Seaduspärane ja juhuslik ajalooprotsessis. – Juri Lotman, *Semiosfäärist*. Koost K. Pruul. Tallinn: Vagabund, lk 125–137.
- Lotman, Juri** 2001. Lõpp! Kui kõlav sõna! – Juri Lotman, *Kultuur ja plahvatus*. Koost M. Tamm. Tallinn: Varrak, lk 181–187.
- Noor-Eesti toim [Gustav Suits]** 1905. *Noorte püüded. Üksikud mõtted meie oleviku kohta. – Noor-Eesti I*. Tartu: Kirjanduse Sõprade Kirjastus, lk 3–19.
- Popovič, Anton** 1976. *Aspects of Metatexts. – Canadian Review of Comparative Literature/ Revue Canadienne de littérature comparée. Fall/automne*, lk 225–235.
- Ristikivi, Karl** 1954. *Eesti kirjanduse lugu*. Stockholm: Tõrvik.
- Said, Edward W.** 1997. *Overlapping Territories, Intertwined Histories. – Twentieth Century Literary Theory*. Ed. K. M. Newton. London: Macmillan Press, lk 284–292.
- Sevänen, Erkki** 1998. *Taide instituutona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suits, Gustav** 1905. *Elu tuli. Laulud 1900–1904*. Helsingi: Yrjö Weilin.
- Suits, Gustav** 1992. *Luule*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Suits, Gustav** 2002a. *Kultuur ja sõda: 1905–1915. – Gustav Suits, Vabaduse väraval*. Koost P. Olesk, H. Runnel. Tartu: Ilmamaa, lk 64–72.
- Suits, Gustav** 2002b. *Eesti kirjandus. – Gustav Suits, Vabaduse väraval*. Koost P. Olesk, H. Runnel. Tartu: Ilmamaa, lk 113–135.
- Sutrop, Margit** 1996. Mis on fiktsioon? – *Akadeemia*, nr 2, lk 292–305.
- Sõgel, Endel** (toim) 1953. *Eesti kirjanduse ajalugu. 1.–4. [Õpik keskkooli VIII–XI klassile]*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Sõgel, Endel** 1959. *Gustav Suitsu elu- ja luuletajateest. – Gustav Suits, Luuletused*. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 7–73.
- Talve, Ilmar** 2004. *Eesti kultuurilugu. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Tartu: Ilmamaa.
- Torop, Peeter** 1999. *Metatekstide teooriast mõnede tekstikommunikatsiooni probleemidega seoses. – Peeter Torop, Kultuurimärgid*. Tartu: Ilmamaa, lk 27–41.
- Tuglas, Friedebert** 1918. *Noor-Eesti 1903–1905. – Kümme aastat. Noor-Eesti 1905–1915*. Tartu: Noor-Eesti, lk 9–22.

- Tuglas, Friedebert** 1919. Kriitiline intermezzo. – Friedebert Tuglas, Aja kaja. 1914–1919. Tartu: Noor-Eesti, lk 24–46.
- Undusk, Jaan** 2000. Kristian Jaak Peterson: kommentaare eluloodaatumeile. – IAAK. Kristian Jaak Peterson 200. /AAK. Kristian Jaak Peterson. Aus Anlaß seines 200. Geburtstages. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 12–20.
- Undusk, Jaan** 2005a. Faehlmann ja Hehn – 1840. aastate nonkonformistid? – Sirp, 16. sept.
- Undusk, Jaan** 2005b. Jaan Kross ehk kirja katkematus. – Metamorfiline Kross. Sissevaateid Jaan Krossi loomingusse. Koost E. Laanes, toim Ü. Kurs. Tallinn: Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, lk 224–229.
- Veidemann, Rein** 1996. Karl Ristikivi „Eesti kirjanduse lugu”. – Rein Veidemann, Ajavahe. Mälestusi, pihtimusi, esseid. Tallinn: Eesti Raamat, lk 250–258.
- Veidemann, Rein** 2002. Aja semiootika. – Aeg ja kirjandus. Artikleid aja kategooria käsitlusest, kasutamisest ja toimimisest tekstides. Koost, toim Rein Veidemann. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti kirjanduse õppetool ning teatriteaduse ja kirjandusteooria õppetool, lk 9–34.
- Veidemann, Rein** 2005. Maailmakirjanduse retseptisooniplahvatus Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 865–872.
- Vetik, Raivo** 2007. Kahe vabaduse piiril. Tallinn: Huma.
- Väljataga, Märt** 2005. Järelsõna. – Jaan Kross, Luule. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, lk 543–561.

Rein Veidemann – Tallinna Ülikooli Humanitaarinstituudi kultuuriloo professor, filoloogiakandidaat (*PhD*). Avaldanud kuus artikli- ja esseekogumikku, neist üks monograafiline artiklikogumik „Kriitikakunst” (2000). Tema viimaste aastate kirjandus- ja kultuuriuurimusi koondab raamat „Tuikav tekst” (2006).

E-post: rein.veidemann@tlu.ee